

Kapitel 39. Arrow's valgparadox

39.1. Indledning

En demokratisk afstemning bygger på personlige valg, der sammenfattes til en fælles beslutning.

Schumpeter og Downs indordnede det demokratiske valg under økonomiens gamle fundamentalpræmis (selviske agenter), men politisk teori kan nøjes med at låne Valghandlingsteorien som ren metodologi; som sådan er den ikke bundet af en antagelse om selvished.

Dette var hvad Kenneth Arrow gjorde, da han i 1951 satte spørgsmålstegn ved om demokratiets 'kollektive' beslutning på rationel vis er relateret til de meninger eller præferencer, som de 'individuelle' valg bygger på. Jeg har sat gåseøjne omkring Arrow's termer 'kollektive' og 'individuelle'. I denne afhandlings terminologi skulle det være 'personlig' frem for 'individue', eftersom det sidste ord refererer til et asocialt menneske og her har vi netop set at vælgeren må bestemmes som social; og det skulle være 'social' eller 'fælles' fremfor 'kollektiv', fordi jeg selv bruger ordet 'kollektiv' i betydningen overpersonlig og ubevidst/uplanlagt og noget sådant er der ikke tale om ved politiske beslutninger. For ikke at komplicere sagen holder jeg mig i dette kapitel til Arrow's terminologi, undtagen når de nævnte forskelle bliver relevante.¹

Arrow konkluderede at den demokratiske beslutning meget vel kan være irrationel, i betydningen: i modstrid med vælgeres præferencer. Dette negative resultat må accepteres. Heraf slutter jeg at den normative begrundelse for demokratiet ikke kan bygge på de - måske irrationelle - resultater, som denne beslutningsproces leverer, men i stedet må henholde sig til proceduren **som sådan** (på samme måde som Buchanan begrundet individuel frihed principielt, ikke ud fra dens gode resultater). Riker, derimod, sluttede at når demokratiets værdi ikke kan udledes af at dette system virkeliggør en 'almenvilje' eller fællesinteresse (kaldet 'populisme'), må demokratiet begrundes negativt, nemlig i dets evne til at afsætte upopulære regeringer (kaldet 'liberalt demokrati'); hans teori advokerer således 'beskyttelsesdemokrati', og den ligger i klar forlængelse af Schumpeter's opfattelse. Arrow selv beklager sit resultat, men da hans bog er rent analytisk forfølger han ikke de normative konsekvenser.

39.2. Paradoxet

Diskussionens udgangspunkt er Arrow's Umulighedsteorem (Valgparadoxet), hvor der som sagt ikke forudsættes noget om vælgernes motivation. Sagen er ret så kompliceret, med mange forgreninger og specialtilfælde, men hovedidéen er denne²:

Antag at A, B og C skal vælge mellem x, y og z, og antag at deres præferencer er disse:

A: $x > y > z$

B: $y > z > x$

C: $z > x > y$,

dvs. A foretrækker x frem for y, og y frem for z; tilsvarende med B og C.

x, y og z kan for eksempel stå for 3 præsidentkandidater eller for flere penge, uændret beløb eller færre penge til forsvaret.

Det ses at de tre muligheder hver får én stemme, hvilket i et demokrati ikke giver en afgørelse; en (flertals)afgørelse ville kræve 2 stemmer for fx x, mens kun én stemmer for y (eller z). En kollektiv beslutning synes at kræve at valget snævres ind til kun to alternativer. Hvis gruppen nu først stemmer om x eller y, vinder x og y elimineres (med 2 stemmer - A og C - mod B's ene stemme); x går altså videre til næste valgrunde med z, hvor z vinder og x elimineres (B og C mod A). Proceduren har givet os en vinder - z - men problemet er at hvis gruppen stemte om z versus y, ville y vinde og z elimineres (A og B mod C). Afstemningsresultatet afhænger ganske af proceduren, altså afstemningsrækkefølgen; som vi alle er bekendt med, afhænger et mødes beslutning ofte af hvordan og af hvem dagsordenen sættes.

Det kan diskuteres om Arrow's tilfælde forekommer ofte eller sjældent; hovedsagen er at det **kan** forekomme.

Dette giver to problemer (som ofte blandes sammen).

Det første problem er **praktisk**: Kan demokratiet overhovedet producere en fælles beslutning? kan det fungere? Eller indebærer den strikse overholdelse af demokratiske procedurer, at det politiske system destabiliseres - og måske bryder sammen i kaos - fordi nødvendige beslutninger ikke kan træffes? Dette diskuteres i næste afsnit. Arrow afstår selv fra en sådan undersøgelse:

"The notion of a 'democratic paralysis', a failure to act due not to a desire for inaction but an inability to agree on the proper action, seems

to me to deserve much further empirical, as well as theoretical, study" (Arrow, 1951: 120).

Det andet problem er **principielt**: Er den kollektive beslutning rationel, forstået på den måde at den er logisk relateret til de individuelle valg og de præferencer/meninger, der ligger bag disse? kan den demokratiske beslutning fremstilles som udtryk for den almene vilje, det fælles bedste? Dette problem opstår naturligvis kun, såfremt det første problem er løst, således at der faktisk træffes en beslutning.

39.3. Beslutningsproblemet: Er demokratiet ustabil?

Kan vort lille samfund overhovedet nå frem til en fælles beslutning, samtidig med at det respekterer demokratiets fundamentalværdi om samme politiske indflydelse til alle? Hvis ikke falder rationalitetsproblemet som sagt bort.

Politisk flertalsvalg er blot én ud af flere mulige demokratiske procedurer. Politisk lighed er nemlig også respekteret, såfremt afgørelsen træffes ved lodtrækning, evt. lodtrækning plus rotation således at man trækker lod om den rækkefølge i hvilken de tre bestemmer (måske B i den første måned, A i den anden og C i den tredje). For så vidt har Arrow's praktiske problem en fuldt demokratisk løsning. Det afslører 'blot' at flertalsvalg ikke altid kan anvendes. Men det behøver man ikke Valghandlingsteori og Arrow's Teorem for at indse: for et par år siden blev Folketingets formand grundet stemmelighed udpeget ved lodtrækning. Om lodtrækning giver et rationelt resultat er et **andet** spørgsmål.³

Imidlertid er flertalsvalg jo i dag langt den mest almindelige demokratiske procedure. I Arrow's tilfælde gælder at ligegyldigt hvilken beslutning, der træffes, er der et flertal på 2 mod 1 imod den, fx vil B og C være imod x. Man kan nu sige at en bestemt afgørelse kun kan træffes ved at man på udemokratisk vis nægter flertallet retten til at feje den af bordet; demokratiet bliver ikke funktionsdueligt. Men man kan også tænke sig at der faktisk træffes beslutninger, blot at deres indhold stedse skifter: I år flere penge til forsvaret, næste år uændret beløb etc.; hvis x, y og z er regeringer (præsidenter) får vi 'cycling majorities', altså det samme resultat som ved lodtrækning plus rotation. Om en sådan udgave af det demokratiske system er god eller dårlig, kan der være forskellige meninger om; nogle vil lægge vægt på at vi får en ustabil ledelse med en svingende og inkonsistent politik, men andre vil se det som et gode at

magthaverne roterer og at alle synspunkter - på skift - inddrages.

Inspireret af økonomisk modeltænkning vil jeg konkludere på denne måde: I en helt 'ren' model må vi lægge til grund at enhver beslutning straks bliver veto'et af et flertal, hvorfor flertalsvalg er uanvendeligt og må erstattes af lodtrækning plus rotation. I en mere praktisk model, hvor der tages højde for den 'friktion' der ligger i at modstanderne skal have lidt tid til at samle tropperne, kan flertalsvalg anvendes, om end omkostningen - hvis det er en omkostning - er en svingende politisk kurs.

39.4. Rationalitetsproblemet: Er demokratiet meningsløst?

Når 47% stemmer for Euro'en ved en folkeafstemning, mens 53% stemmer imod, udtrykker den demokratiske beslutning (afvisning af Euro'en) den almene vilje, forstået som flertallets ønske. Men hvis Arrow's Theorem formaliserer en almindeligt forekommende situation, opstår der et problem.

Vi antager nu at der - på én eller anden måde - faktisk træffes en beslutning, fx x ; da der er et flertal på 2 mod 1 imod dette resultat, er x i modstrid med flertallets vilje, for så vidt med almenviljen. Men præcis det samme kan siges, såfremt y eller z var blevet besluttet. Et hvilket som helst resultat af en demokratisk beslutningsproces, dvs. en proces baseret på politisk lighed, giver et irrationelt resultat, i den forstand at beslutningen ikke udtrykker, men tværtimod er i modstrid med, flertallets vilje; demokratiet er fanget i en modsigelse mellem en demokratisk procedure og et udemokratisk resultat.

Og hvis gruppen faktisk først beslutter x frem for y , dernæst z frem for x og til slut y frem for z , vil vi sige at den kollektive beslutningsproces er irrationel: 'folket modsiger sig selv'. På samme måde som vi vil stemple en enkelt person med et sådant intransitivt præferencemønster som konfus (fx i forbindelse med forbrugeren, der vælger mellem æbler, pærer og bananer). Men det enkelte medlem af vor gruppe er jo rationel nok: det er det kollektive valg, der er irrationelt. Dette kan siges at være den politiske pendant til det fra økonomien velkendte tilfælde af 'fallacy of composition', hvor der også kan være en modsætning mellem det individuelle valg (mikro) og det kollektive resultat (makro).

Der er alternativer til denne begribelse af sagen.

For det første kunne Arrow have fulgt Samuelson's behavioristiske tolkning af Valghandlingsteorien, ifølge hvilken det, den enkelte vælger at købe, eo ipso er nyttigt. Nyttens eller præferencen forklarer ikke valget

(købet): valget afslører - eller rettere definerer - nytten. Anvendt på det kollektive valg måtte denne tolkning indebære, at dette valg automatisk er udtryk for den kollektive nytte, den sociale præference; der er ingen extern standard. Denne 'løsning' er ikke tiltalende, fordi den blot bortdefinerer problemet.

For det andet kunne Arrow have valgt en anden standard for rationalitet end de individuelle/personlige præferencer, nemlig Almenviljen i Rousseau'sk forstand: Almenviljen er her ikke udtryk for menneskenes faktiske værdier, således som de kommer til udtryk ved stemmeafgivning, thi den er der forud for og uafhængigt af disse, ændres derfor ikke når en vælger fx skifter præferencer. I dette scenarium vendes problemet på hovedet: Spørgsmålet er ikke om den kollektive beslutning udtrykker de individuelle meninger, men om de individuelle viljer harmonerer med Almenviljen; gør de det ikke, har vedkommende taget fejl, været irrationel. Det er klart at jeg med disse formuleringer rendyrker en bestemt side i Rousseau's politiske filosofi, men den er der, og dens konsekvens er at demokratiske valg afløses af en Filosofkonge. Også i dette tilfælde ville Arrow's problem altså bortfalde; han afgrænser sig da også udtrykkeligt overfor Rousseau's opfattelse af Almenviljen (Arrow, 1951: 22f og 81ff).

Arrow's hovedresultat er at hvis vælgerne er helt suveræne, dvs. hvis de kan udtrykke en hvilken som helst værdi eller præference, så kan man ikke konstruere en demokratisk procedure, der med sikkerhed forhindrer at den kollektive beslutning kommer i modstrid med vælgernes ønsker. Overensstemmelse kan kun sikres ved at en diktator skærer igennem, som impliceret hos Rousseau. Eller ved at vælgernes suverænitet (dermed politiske frihed) begrænses ved at deres valgmuligheder - domænet for deres præferencer - begrænses; hvis der kun er to valgmuligheder (en typisk folkeafstemning) opstår der som tidligere nævnt ingen problemer. Videre er det intuitivt klart at den kollektive beslutning lettere kan være rationel, hvis vælgernes præferencer faktisk er i rimelig overensstemmelse med hinanden; i grænsetilfældet hvor de alle er enige - 'unanimity' - i for eksempel q giver det sig selv at den kollektive beslutning q harmonerer med individ-præferencerne, jvf. herom Arrow, 1951: 59f og 74f. Arrow diskuterer sådanne begrænsninger ud fra om det er en rimelig (ikke for restriktiv) antagelse om individerne og deres præferencer; men principielt må man sige, at en hvilken som helst begrænsning i valgmulighederne er i strid med vælgernes frihed (suverænitet) og derfor begrænser demokratiet.

Lad os undersøge en sidste 'flugtmulighed' fra Arrow's nedslående konklusion.

Den enkelte vælger har en række valgmuligheder, for eksempel x, y og z, og når man skal sammenligne den kollektive beslutning med de individuelle præferencer ville det umiddelbare nu være at antage, at hver vælger tildeler de tre muligheder forskellige vægte, der afspejler præferencerne, fx at x tæller med 5, y med 2 og z med 3; for den næste vælger er præferencerne måske 2, 7 og 1 etc. Hver vælger har fået 10 point til fordeling, således at der er politisk lighed. Vi lægger nu sammen for alle vælgere, og finder måske at x får 750, y 900 og z 300. Beslutningen y kunne nu erklæres for rationel, nemlig bedst i overensstemmelse med vælgernes meninger.

Dette er den metode, som Bentham og utilitaristerne skulle have anvendt, hvis de havde søgt at vise demokratiets værdi (for dem: nytte), i stil med Bentham's begrundelse for andre sociale fænomener, såsom et retssystem med mildere straffe. Arrow afviser imidlertid - i overensstemmelse med moderne økonomisk teori - denne fremgangsmåde, for dels vil han kun tillægge vælgerne evne til ordinal præferering (simpel rangordning), dels forudsætter ovenstående addering interpersonel sammenligning, hvilket er uacceptabelt (jvf. Kapitel 9).

I stedet knytter Arrow - i 1963 efterskriftet - an til Pareto's minimumsbetingelser for økonomisk effektivitet. I teorien om kollektive beslutninger bliver det til en rationalitetsbetingelse, hvis indhold - forenklet udtrykt - er at den kollektive beslutning skal være x, såfremt alle vælgere er indifferente mellem x og y, undtagen én som foretrækker x. Imidlertid kan det vises at ingen demokratisk procedure med sikkerhed kan opfylde et sådant særdeles rimeligt - minimalt - rationalitetskrav.

Arrow's Teorem viser at man ikke kan begrunde den demokratiske procedure, forstået som flertalsvalg, ud fra de kollektive beslutninger som det kan levere. Stærkere udtrykt: Da proceduren kan resultere i beslutninger, som der er et flertal imod, er den i virkeligheden **udemokratisk!** Man kan selvfølgelig diskutere det logiske problems praktiske betydning, og derfor kan man stadig give allehånde pragmatiske begrundelser for demokrati (for eksempel at den politiske aktivitet omkring valgene, diskussionerne etc., i sig selv er værdifulde), men en rationel begrundelse synes udelukket. Ret beset er konsekvensen af hans teori, at et mere rationelt resultat ville opnås med en diktator, der dels var alvidende om vælgernes præferencer, dels var venligsindet og derfor stræbte efter at

tilfredsstille dem; dette var da også den politiske konsekvens, som Schumpeter's tilsvarende kritik af den demokratiske procedure pegede i retning af.

Før jeg i slutningen af næste kapitel udvikler de slutninger, jeg selv drager af Arrow's Teorem, skal vi i næste afsnit betragte Riker's.

39.5. Riker's forsvar for liberalt demokrati

Riker konkluderede fra Arrow's (og andres) analyse, at det han kalder den 'populistiske' tolkning af demokratiet er irrationel. Denne populisme hævder at den demokratiske beslutning skal udtrykke den 'almene vilje', men det er altså ikke muligt.

"Populism as a moral imperative depends on the existence of a popular will discovered by voting. But if voting does not discover or reveal a will, then the moral imperative evaporates because there is nothing to be commanded. If the people speak in meaningless tongues, they cannot utter the law that makes them free. Populism fails, therefore, not because it is morally wrong, but merely because it is empty" (Riker, 1982: 239).

Til denne kritik for irrationalitet kan tilføjes at idéen om at folkesuveræniteten (demokratiet) er inkarneret i en Almenvilje peger i diktatorisk retning, hvad enten almenviljen tolkes Rousseau'sk (som apriori i forhold til vælgerne meninger) eller Arrow'sk (som sammenfatningen af disse meninger).

Riker konkluderer at "the outcome of voting is just a decision and has no special moral character" (s. 14). Demokratiet skal forstås som blot en metode, nemlig til at afsætte en tyrannisk ('offending') regering. Hvis dette er systemets *raison d'être* er det ikke et problem at et flertal kan afsætte en regering, men grundet uforenelige synspunkter ikke kan formulere et positivt, regeringsdueligt program (fx nazister og kommunister i slutningen af Weimar-tidens Tyskland). Demokrati er et negativt, ikke et positivt ideal (s.244); dette harmonerer godt med liberalismens traditionelle vægtning af værdier og friheder, der er negative i forhold til politikken, så hans betegnelse 'liberalt demokrati' er adækvat.

Overvinder dette 'liberale demokrati' beslutningsproblemet og rationalitetsproblemet?

Riker's model snarere udstiller end løser beslutningsproblemet, jvf. min reference til Weimar-Tyskland. Fra en liberal synsvinkel må spørgsmålet

om regeringsstabilitet imidlertid være underordnet bekymringen for, hvad en regering kan finde på, og spørgsmålet optager da heller ikke Riker.

Er den negative afsætningsbeslutning mere rationel end den positive beslutning om at udnævne en regering eller vedtage et bestemt forslag? Riker er opmærksom på at flere forskellige procedurer kan være i overensstemmelse med flertalsvalg (dette er en indviklet sag), og at en regering kan blive afsat ved én procedure, men ikke ved en anden. Det betyder dels at en populær regering kan risikere at blive afsat, dels at det ikke er sikkert at en tyrannisk regering bliver afsat (ss.242f). Vi synes at stå med et rent lotteri, så kritikere har sagt at som afsættelsesprocedure er demokratiske valg ikke mere rationelle end 'sudden illness' (Coleman og Ferejohn, 1986: 22) eller 'a little rebellion now and then' (Cohen, 1986: 30); disse mener at Riker kun kan redde sig ud af dette problem ved at sælge sin sjæl, dvs. indskrive en substantiel rationalitet i det negative flertal.

Riker hævder imidlertid at liberalisme kun kræver "that it be **possible** to reject a putatively offending official, not that the rejection actually occur" (s.243); det negative demokratis rationale er dermed skåret ned til et absolut minimum.

Har Riker trukket tæppet væk under sit liberale eller negative demokrati?

Det er selvfølgelig et problem at en regerings skæbne kan afhænge af den præcise procedure, men i det anførte kernetilfælde med A, B og C etc. kan liberalismen levere sin vare, nemlig afsættelsen, hvorimod populismen kommer til kort: 2 mod 1 for afsættelse, men 1 mod 2 for et bestemt program. På samme slagmark vinder liberalismen. Jeg kan altså ikke se at Riker her har et afgørende problem.

Problemet ligger et andet sted, nemlig at Riker's teori ikke giver en positiv begrundelse for demokrati. Han er tilhænger af 'beskyttelsesdemokrati', og han viser at flertalsvalg (sometider) kan fungere som en metode til at komme af med tyranner. Derimod viser han ikke at demokratiet er **nødvendigt** for at opfylde dette formål: Regeringer kan også afsættes ved tvungen rotation mellem lederne (uden valg overhovedet), ved valg blandt en lille del af samfundets medlemmer, eller ved - som nævnt - lidt revolution. Disse alternativer diskuterer han ikke, formentlig af den simple grund at han af **andre** grunde - end regeringsafsættelse - foretrækker et liberalt demokrati, nemlig dette styres sikring af den personlige frihed.

NOTER

1. I artiklen i *Politica* (Lundkvist, 1999) antyder jeg en kritik af Arrow, der bygger på at han anvender den metodologiske individualisme. Denne kritik skyldtes væsentligst, at Arrow taler om 'individuelle valg'. Men som nævnt er dette en rent terminologisk uenighed, og jeg betragter nu kritikken som forfejlet. Han går ud fra vælgerens suveræne valg, hvilket præcist er demokratiets udgangspunkt. Noget andet er at vælgeren, til forskel fra markedsagenten, ikke er bestemt som asocial, men social, men det kan Arrow's metodologi tage højde for.

2. Jvf. Arrow, 1951: 2f. - Udover Arrow's bog har jeg benyttet mig af flg. sekundærlitteratur: Andersen, 1989; Hauptman, 1996; Coleman og Ferejohn, 1986; Cohen, 1986; Harrison, 1993; Christiano, 1993, samt Sunstein, 1993.

3. Dette spørgsmål skal jeg ikke forfølge, da det ikke spiller nogen rolle i debatten om Arrow's Teorem, og heller ikke har praktisk betydning i dag, hvor lodtrækning generelt ses som en nødløsning. Blot dette: Umiddelbart synes lodtrækning irrationel, fordi resultatet i sagens natur er tilfældigt, men hvis stemmerne står lige mellem 3 muligheder, der udelukker hinanden, er det selve denne præferencestruktur - og ikke beslutningsprocessens karakter - der udelukker en mere rationel løsning.